

ALEGORIA ÎN TEATRU (II)*

Studiul alegoriei și, mai dificil, definirea acestei categorii integrată în zona metaforei, ridică o serie de necesare distincții sau distincții, multiple nuanțări, în mod deosebit astăzi, cind eforturile cercetărilor umaniste împing rezultatele în vederea constituuirii statutului differitelor ramuri ale artelor. Se pare că stilistica și teoria literaturii au reprezentat domeniile de investigație ale alegoriei, deși artele plastice sau spațiale, prin experiențele lor dobândite, justifică pînă la un punct cîmpul de predilecție, terenul concret de manifestare al alegoriei. Cert este însă că, indiferent de polemica îscăță în jurul teritoriilor privind locul unde și în care se exprimă mai pregnant alegoria, de reținut este faptul că procedeul astăzi inspirat animă pe creator în procesul reușitelor artistice. Nu punem la îndoială autoritatea gînditorilor în materie de poetică și stilistică literară, cărora le sătem datorii față de rezultatele obținute în această direcție chiar dacă punctele lor de vedere uneori ne par absolutizante: dar simtăm ne exprimăm convinsarea că demonul alegoriei a stăpinit și stăpînește inteligența creativă, deopotrivă în literatură, pictură, sculptură, muzică, teatru, film etc.

In termenii obișnuiți, alegoria se identifică cu comparația. Omul, prin facultățile rationale și afective caută echivalențe între două realități. Sunt mai izbutite și mai convingătoare, mai expressive comparațiile pe care le exprimă artistul. Constatăm, aşadar că alegoria folosită în limbajul nostru comun, reflexiv și conotativ, atinge valori, devine procedeu specializat numai atunci cind creatorul materializează operația în durabilitatea concretă a mijloacelor de exprimare în arte. Alegoria cultivată în creația artistică propriu zisă reține atenția esteticienilor de „ramură“. T. Vianu, ocupîndu-se de problemele metaforei și definind alegoria înțeleasă ca o categorie formală a acesteia, preciza cu pătrundere „faptul esențial“: „transferul unei expresii pe baza unei analogii între două realități, între care spiritul a instituit o comparație“ (T. Vianu: „Despre stil și artă literară“).

Obținînd un element necesar în tentativa de definire a alegoriei — comparația — sin-

tem obligați să urmări mecanismul transferului expresiilor. Jocul comparației în alegorie și opțiunea pentru o formulă sau altă apărare exclusiv artistului. Alegoria *personifică* sau *conceptualizează*. Ar fi eronat însă să considerăm că cele două forme tradiționale epuizează modul de existență al alegoriei. Artele contemporane scot în evidență inventivitatea creatorilor, iar realismul se dovedește în continuare apt să multiplice căile analogiei în realitate morale ce aparțin unor variate structuri.

Dinamica lecturilor spectaculare și modurile de comunicare în teatrul sec. XX atestă perspectiva greu de limitat a alegoriei.

Deschisă majorității artelor, alegoria ca procedeu artistic, — capabil să stimuleze fantasia în plăsmuire artistice, creînd situații dense în sugestii și aluzii față de realitatea existentă în afara celei narate — se corelează cu categorii de apropiere, de graniță; mitul și simbolul par ramuri ale aceluiasi trunchi iar convenția și fiecîinea prelungesc confluențele alegoriei în multitudinea valorilor stilistice ale expresiei poetice.

Acceptiunea conceptului de alegorie are un dublu sens: unul se referă la *imagină globală a operei*, la ansamblul imaginilor, la pluralitatea celor care alcătuiesc opera propriu zisă ca, de pildă, *Rața sălbată* (H. Ibsen) sau *Pescărușul* (A. P. Cehov); cel de al doilea vizează *imaginile particulare*, extrapolate din structura globală și concretizate în personaje-simbol, caractere, situație dramatică, conflict, expresie poetică. Toate acestea grupăză și armonizează opera dramatică.

Alegoria, parțial glacială în raport cu efectele sensibile ale metaforei, se supune unor funcții multiple; clasificarea acestora — fizică, filozofică, psihologică, morală — întărește valoarea estetică a analogiilor fictive. Poate că însuși teatru poate fi definit, cu anumite amendamente, dar în formula ce poartă pecetea caracterelor ei stilistice, drept alegorie. Căci, în fond, opera dramatică, ca realitate spirituală, narează în acțiuni, infățișează în caractere și coliziuni o lume ce poate fi comparată cu cea reală fără ca datele lor să se suprapună.

Sunt importante accentele sugestiei în matricea alegoriei, dar se cuvine să subliniem, cel puțin în egală măsură, dimensiunile

*) Despre alegorie, vezi și nr. 3/1975.

conceptuale ale acesteia, capacitatea cognitivă a procedeului artistic, unitatea elementelor care îi fortifică semnificația. Căci absolutizarea sugestiei în structura alegoriei duce la revitalizarea impresionismului (cazul fericit) sau la resurcția formalismului. După cum supralicitarea ideii pauperizează creația artistică, minimalizează bucuria estetică, morțifică intenționalitatea operei. Așadar, alegoria sugerează semnificind și semnifică sugerind. Structura concret-senzorială, expresivitatea, dublate de valențe cognitive și emoționale, închegate în intenționalitate — însumează ceea ce din caracterele alegorici.

Alegoria prin „allos-ul” său, prin acel „altul” despre care se vorbește, poartă amprenta unei anumite viziuni ce aparțin poetului și exprimă totodată concepția sa în întreaga ei complexitate. Brecht cultivă alegoria în teatrul politic demonstrându-ne prin substanță dramatică luciditatea inteligenței angajate care ultimativ refuză ultragiul. Analogia și comparația, personificarea sau conceptualizarea unor impresii concrete — toate elementele, fie ele chiar provizorii, ce definiște alegoria — evidențiază, prin *idei artistice* consubstanțiale operei, *ideologia dramaturgică*. Alegoria, în acest fel, exprimă atitudinea, poziția, crezul autorului. „Istoria ieroglifică” a lui Dimitrie Cantemir sau tragediile lui Shakespeare (neliniștea continuă a lui Hamlet, drama regelui Lear, suferința Cordeliei), personajele-simbol din teatrul absurd sau experiențele dramaturgiei contemporane ilustrează felul cum spiritul creativ al poetului se coagulează în materia „ideii”.

Evocând teatrul considerat pentru început ca sferă a literaturii dramatice, nu intenționăm a-i limita suprafața alegoriei, polarizând interesul exclusiv în jurul problemelor de filologie, poetică și stilistică. Literatura dramatică durează în spectacol. Posibilitățile de interpretare ale dramei în spectacol sunt neînlimitate. Opera este deschisă. În dinamica interpretărilor, a lecturilor, spectacologia descifrează noi sensuri. Spectacolul ne oferă astăzi, prin realizările săi, imagini inedite, uneori nebănuite de dramaturg: se caută alegoria scenică în stare să exprime mai sugestiv mesajul operei. Se cultivă modalități estetice spectaculare care vor să sensibilizeze mai pregnant publicul actual. Există o febră ce cuprinde în primul rînd regia. Să în tentativele lor înnoitoare, regizorii ambicioze să detecteze procedee și mijloace tehnice sau creaționale care să demonstreze în spectacol virtuțile literaturii, conjugate cu cele specifice scenei secolului XX. Un anumit mod de comunicare teatrală care să răspundă climatului socio-psihico-cultural frâmîntă inteligența teatrului contemporan.

Studiul alegoriei în teatru presupune însă descifrarea conceptului în materie de literatură dramatică și modificările acestuia în spectacol. Alegoria, în cazul dramaturgiei, demonstrează capacitatea poetului dramatic de a imagina, de a fabula, de a construi în limbajul specific literaturii genului. Iar în arta

spectacolului, alegoria angajează deopotrivă creația actorului, spațiul scenografic, elementele coregrafice, efectele sonore ce potențează virtuțile specifice spectacolului teatral, vizuenea ce imprimă ritmul și armonizează opera cea mai perisabilă din cite enumeră civilizația și cultura. Actor, regizor, pictor, compozitor contribuie în limbajul specific artelor fiecăruia la reușita alegoriei scenice.

În ultima vreme fascinația alegoriei frâmîntă cu deosebire inventivitatea actorului și regizorului de teatru. Mitul vedetei începînd să se stingă, revitalizîndu-se, în schimb, ideea grupului, a companiei, unele experiențe spectaculare accentuează valoarea sugestivă a alegoriei plecînd de la armonia mișcării de ansamblu, a expresivității corporale în grup.

După alegorismul teatrului antic care folosea masca și amplifică astfel prin virtuți fizice stări psihologice, și după alegorile scenice ale teatrului medieval sau procedeele proprii scenei elisabéthane, teatrul contemporan (fără a le uita) trebuie să facă din alegorie o formă superioară a sugestiei. Calitățile ei estetice au sporit și sporesc în raport cu noile cerințe ale teatrului, determinate de exigența publicului; procedeul stilistic se adaptează continuu modificărilor dictate de receptare și de inovațiile teatrului contemporan, în aspirația lui spre o reflectare complexă, unitară, aparent totală. Vechile experiențe teatrale stăruiau asupra descifrării elementare a alegoriei dramatice, în secolul nostru ea trebuie să extindere sensurile în conordanță cu sensibilitatea epocii.

Bazele polemice în ceea ce privește funcția alegoriei scenice sunt concentrate în jurul problemelor pe care le ridică drama. Nenumărate vocile se scindează în susținători ai primatului literaturii dramatice, reducînd tacit sau expres fenomenul spectacolar la mecanica scenică sau, în prețitorii ai spectacolului absolut și, implicit, ai vocației regizorale, ceea ce diminuează dramaturgia.

Nu contestăm facultățile multiple ce aparțin actului regizoral și nici capacitatea marior directori de scenă de a căror activitate creațională sunt legate de excepționale creații teatrale. Observăm însă că problema primatului este fals pusă. Fiecare ramură a creației artistice — literatura dramatică, spectacolul din trunchiul căruia se desprind arta actorului și arta regizorului în principal — are un rol specific în ansamblul teatrului. Statutul esteticilor particulare nu propune norme ce urmăresc ierarhizarea valorilor artistice, ci stabilește distincții în teoria, practica și tehnică specifică fiecărui domeniu de manifestare a spiritului creator: literatură, teatru, pictură, muzică, film etc. Etajările în sfera artei, ca și stratificările genurilor în coroul aceleiași ramuri, devin din punct de vedere axiologic păgubitoare viziunii globale, deschid drum interpretărilor estetizante. Prințipiu unității și al diversității artei atestă complexitatea fenomenului artistic și pune în evidență implicațiile estetice și ideologice ale acestei probleme. Considerăm însă

necesă să precizăm că, atât în cadrul literaturii dramatice, cit și în cel al fenomenului spectacolar, interferențele, zonele limitrofe, granițele dintre un gen sau altul, relevă reciprocitate și un „împrumut” util.

Teatrul ca artă a sintezei trebuie conceput în termenii ce demonstrează că laturile componente nu alcătuiesc „adjuvante”, ci completează fenomenul spectacolar în tendințele sale către o cuprindere complexă, integrală, totală. Din acest punct de vedere, tratarea alegoriei impune justificate nuanțări, subtile disocieri care să preîntâmpine interpretări unilaterale.

Cele mai dificile probleme le ridică alegoria în teatrul secolului nostru. Drama și spectacolul cu un profund caracter social, permeabile înnoirilor corelate cu civilizația tehnologică, aduc după sine modificări în limbajul artistic. Construcția spațiului scenic, prezența actorului într-un decor pluridimensional, contactul cu publicul provocat de modul de organizare spațială ce deschide tradiția amplificând-o, toate reclamă o comunicare concordantă cu mijloacele de exprimare complexă care să solicite mai tensionat sensibilitatea spectatorului, angajându-l în participarea la reprezentare. Spectacole ca *Puterea și Adevărul* în regia lui Liviu Ciulei sau *Hamlet* în lectura lui Dinu Cernescu sunt convingătoare în acest sens.

Alegoria în teatrul sec. XX nu poate fi concepută în afara interacțiunii artelor ce au dobândit plusuri în experiențele ultimilor decenii. Statutul spectacolului teatral prin teoreticieni ca Jerzy Grotowski sau Peter Brook propun direct sau indirect o nouă categorie a esteticii teatrale: scenariul dramatic, plecind de la ideea că spectacolul, reprezentarea „focalizează” textul, actorul, regizorul, publicul. Scenariul dramatic, pretext care permite lecturi libere în materie de literatură dramatică clasică, impune o constatare de ordinul celei ce se referă la educația estetică prin intermediul fenomenului teatral. Opinind pentru inventivitate, fantezie, originalitate, integrate într-o vizionare care să demonstreze forța alegorismului scenic, exprimăm rezerve în legătură cu reducția operei dramatice la scenariul dramatic. În ciuda „șocului viitorului” și a exploziilor ce se produc în domeniul cunoașterii — situații ce obligă la rapide acomodări și fulgerătoare dislocări — cultul pentru mari valori clasice intrate în conștiința teatrului trebuie prelungit și conservat cu inteligență și sensibilitate.

consecvență. Pe Seneca, pe Shakespeare, pe Molière, pe Gogol sau pe Caragiale, pe toți acești titani îi cunoaștem prin operă. Spectacolul, evaluindu-le drama, este obligat ea, în deschiderile reprezentațiilor, multiple ca originalitate spectaculară, să le asculte „voile”.

Modernitatea reprezentăției nu credem că pornește de la „scenariul dramatic”, ci de la înțelegerea adincă a literaturii dramatice și proiectarea alegoriei dramaturgice în spectacol de relief artistic. Inovația se naște din tradiție. Situația se schimbă însă atunci cind scenariul dramatic, devenind scenariu de film sau de televiziune, redimensionează drama îninind seama de particularitățile cinematografului.

Nu putem încheia succintele considerații despre alegorie fără să accentuăm, alături de caracterele sale estetice, pe cele de ordin educațional în formarea conștiinței artistice a publicului.

Dincolo de constatăriile teoretice formulate pe parcursul acestui demers critic se impune ca notabilă capacitatea conceptualului de a reprezenta modelul de urmat, posibil în comportamentul angajat al spectacolului. Valențele estetice ale alegoriei în teatru, asimilația și înțelegerea lor contribuie pe plan educativ la stimularea acțiunii umane în teritorii extra-artistice. Alegoria afirmă negind și sanctionează afirmând. Semnificația ei acum și în devenire este indisolvabil legată de importanța artelor în procesul afirmării plenare a omului contemporan. Alegorismul scenic în teatrul modern și revoluționar deopotrivă ridică gradul de cultură al spectacolului, prilejind meditație acută și în actul creației și în cel al receptării.

Implicațiile estetice și ideologice ale alegoriei scenice sporesc gradul de responsabilitate a artistului, receptiv în fața mutațiilor pozitive ce se produc în societate și care se cer însăși în densă expresie poetică. Alegoria scenică, individuală sau colectivă, exprimă în dinamică ei, și comunică prin cuvint, culoare, mișcare, sunet, lumină. Mijloacele materiale ce fixează alegoria sunt încălziite și modelate creator de artist. Neutralitatea lor inițială se colorează prin semnificații. De aici rezultă necesitatea spiritului de angajare al actorului chemat ca, în întruchipare, să pună în valoare fapte semnificative în măsură să provoace spectatorul la un răspuns lucid în fața interogațiilor pe care le pune teatrul azi.

Ion Toboșaru